

נקודת רתיחה דמוקרטית

מחקר עומק המתבסס על סקר
בקרוב 1,200 ישראלים חושף את
הרקע לתופעת התמיכה בסרבנות

אל"מ במיל' רונן איציק

הביטחוניסטים

מחלקת המחקר

אפריל 2023 / ניסן ה'תשפ"ג

על תנועת הביטחוניסטים

הביטחוניסטים הינה תנועה המונה למעלה מ-15,000 קצינים בכירים, מפקדים ולוחמים במילואים מכלל זרועות הביטחון שקמה על מנת להגן על צרכיה הביטחוניים של מדינת ישראל באופן שיאפשר את קיומה ושגשוגה לדורי דורות.

הקו שלנו ברור: אנו דבקים בזכותה של מדינת ישראל לשכון בגבולותיה הבטוחים, הם גבולות ארץ ישראל; מאמינים כי צרכיה הביטחוניים של מדינת ישראל נמצאים בראש סדר העדיפויות הלאומי; ומאמינים כי למדינת ישראל אין את הפריבילגיה להפסיד באף מלחמה. על צה"ל לפעול בחופשיות בכל מרחב בכדי לממש את אחריותו ולהגן על מדינת ישראל.

נבהיר כי התנועה איננה מפלגתית, אלא רואה לנגד עיניה את הערכים והחזון המגדירים אותה.

הועד המנהל של התנועה: האלוף במיל' גרשון הכהן, האלוף במיל' יצחק ג'רי גרשון (יו"ר), פרופ' אלכסנדר בליי, תא"ל במיל' אמיר אביבי (מנכ"ל)

בין חברי התנועה: אלוף במיל' יוסי בכר, אלוף במיל' כמיל אבו רוקון, אלוף במיל' יוסי משלב, ניצב בדימ' שלמה קעטבי, תא"ל במיל' חסון חסון, תא"ל במיל' הראל כנפו, תא"ל במיל' אביגדור קהלני, תא"ל במיל' יוסי קופרווסר, אל"מ במיל' טל בראון, סא"ל במיל' ירון בוסקילה (מזכ"ל)

הביטחוניסטים • ע"ר 580697472 • idsf.org.il

פורסם: אפריל 2023 / ניסן ה'תשפ"ג

קרדיט לתמונה בשער: Shutterstock.com | ImageBank4u

■ על מחלקת המחקר

מחלקת המחקר של תנועת הביטחוניסטים שמה לנגד עיניה להיות קול מוביל, רלוונטי ודינמי בדיון הציבורי בישראל שדרך מחקר יישומי מספק לציבור ולמקבלי ההחלטות כלים נחוצים להתמודד עם המציאות המדינית-ביטחונית המתפתחת, תוך השרשת עקרונות וערכי הביטחון הלאומי של מדינת ישראל על מנת שתשגשג לדורי דורות כמדינת הלאום של העם היהודי.

אנו מקדמים שיח ענייני, מקצועי ומזמין הלוקח בבסיסו את עקרונות וערכי הציונות והביטחון הלאומי של ישראל בתור נקודת פתיחה מובנת מאליה. אלה כוללים את זהותה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, הישענותה על החזון הציוני, ביטחון לאומי שנבנה מבפנים כלפי חוץ ממנו נגזרים עקרונות משילות וריבונות, שליטה ביטחונית מלאה של צה"ל במרחב, עוצמה כמקור לשלום, טיפוח ההון האנושי ועיקרון האומה המתגייסת.

פעילות המחלקה סובבת סביב שני מישורים משלימים: מחקר ותיווכו. אנחנו מספקים דו"חות, מחקרים וניירות עמדה המתמקדים בנושאי הליבה שלנו, בשילוב המלצות מקצועיות. מחקר זה מונגש לציבור ולמקבלי ההחלטות באמצעים שונים, מפגישות עם מקבלי החלטות דרך הופעות בתקשורת ועד הרצאות פתוחות.

אנו רואים כנר לרגלינו את החינוך וההכשרה של הציבור ככלל והדור הצעיר בפרט.

ראש המחלקה: אור יששכר

מנחה המחלקה: תא"ל במיל" יוסי קופרווסר

בין החוקרים: אלוף במיל" גרשון הכהן, אל"מ במיל" רונן איציק, סא"ל במיל" מוריס הירש, סא"ל במיל" ד"ר מרדכי קידר, ד"ר דורון מצא, ד"ר מרטין שרמן, רס"ן במיל" לילך אשתר, ד"ר עומר דוסטרי, יורם אטינגר, דוד מ. וינברג, עו"ד אלי קירשנבאום, עתר פורת, ידן עמיל

אל"מ במיל' רונן איציק, חוקר ומרצה בתחום מדעי המדינה. בין תפקידיו בצה"ל נמנים מפקד מחלקה בגדוד 82, קצין אג"ם, מ"פ וסגן מפקד חטיבה 7; קצין אג"ם בעוצבת אדום; מפקד חטיבת הראל (בתקופתו זכתה החטיבה בפרס הרמטכ"ל ליחידות מילואים וכן בפרס ראש אט"ל. שימש מפקד צוות ומדריך במכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה. בתפקידו האחרון שימש ראש מטה עוצבת עמוד האש.

עמית מחקר במרכז מורשת בגין, מורה לאזרחות, בעל תואר ראשון בכלכלה בהצטיינות מהמכללה למינהל, תואר שני במדעי המדינה מאוניברסיטת חיפה, סיים תכנית דוקטורנט באוניברסיטת אדם מקייביץ' בפוזנן בתחום החוקר את אפקטיביות "צבא העם" בעידן הפוסט-מודרני. כיום מוביל פרויקטים בתחום החינוך.

מחבר הספר "האדם שבטנק" שתורגם גם לאנגלית, "פרישה – כיוון הכרחי" ו"כיוון ברור" העוסק בלחימת חטיבה 7 במלחמת לבנון השנייה.

■ תקציר מנהלים

סבב ההידברות הפוליטי המתנהל בעיצומו של המשבר החברתי, אולי המשמעותי ביותר אותו חוותה החברה הישראלית, מהווה פסק זמן ברמה הפרלמנטרית והמדינתית, אולם בתוך החברה הישראלית פנימה אנו מצויים בתהליך רתיחה חברתי מתמשך, וככל הנראה עוד לא הגענו לשיאו.

רבים בחברה הישראלית טוענים כי סבב ההידברות בבית הנשיא בהקשר הרפורמה המשפטית הינו תוצאה של המחאה החברתית, ועוצמתה, **אך יש כבר המנתחים את נקודת השבירה, את אותו רגע בו החליט ראש הממשלה לעצור את החקיקה, ויש שטוענים שהוא גמל כבר בליבו להסירה מסדר היום – הרגע הזה על-פי דעת לא מעט אנשי דעה, רוח, וגם אנשי צבא, הוא הרגע בו קציני המילואים, המתנדבים, קרי המשרתים במילואים מעל גיל 45, הצהירו כי לא יתייצבו למילואים.** התופעה הזו שזוכה לתיאורים שונים, מ"מרד המתנדבים", ועד "סרבנות", היא ללא ספק רגע מכונן, ומאוד מטריד בסביבתנו, שגם על-פי דיווחי המודיעין עודדו את ארגוני הטרור לפעול בערב חג הפסח, מתוך הבנה שהחברה הישראלית מתפוררת, ולא פחות מכך, נפגע כוחו המבצעי של צה"ל.

עוד לפני ליל הסדר התשפ"ג החלטנו במסגרת תנועת "הביטחוניסטים" לבחון את זרמי העומק של התופעה הזו והשפעתם הכללית ועל צה"ל בפרט, ויצאנו למחקר מקיף שכלל שאלונים ברשתות החברתיות, ובהמשכם ראיונות אישיים עם קבוצה מתוך משתתפי השאלונים. בתוך פחות מ-7 ימים יותר מ-1000 משתתפים ענו לשאלונים אלו, שליש מהם היו נכונים להתראיין. מספר זה שהוא חסר תקדים בזמן ובהיקף בתהליך המחקרי אותו כותב שורות אלה חווה ב-8 השנים האחרונות מאז הוא עוסק במחקר אקדמי – מספיק דיו בכדי להבין את עוצמת הרגש המתפרצת מתוך התהליך החברתי. רק התגובות ברשתות על אותו שאלון, מספקות הן בפני עצמן כדי להבין את המצב המורכב. 48% מהמשתתפים במחקר תומכים ברפורמה המשפטית, 15% תומכים בה בהסתייגויות שונות, ו-37% מתנגדים לרפורמה המשפטית, אותה רובם מכנים כ"הפיכה".

נתוני המחקר הכמותני מצביעים על מספר תובנות משמעותיות (גרפים מפורטים בנספח):

1. 41% מהמשתתפים תומכים או תומכים מאוד במרד מתנדבי המילואים
2. מעל ל-75% מהמשתתפים במחקר סבורים כי מרד המתנדבים הוביל לעצירת החקיקה של הרפורמה המשפטית
3. מעל 50% סבורים כי תופעת מרד המתנדבים תפגע בנכונות החברה הישראלית להתגייס לצה"ל בעתיד.
4. 20% בקירוב טוענים כי אסור לשרת בצה"ל במידה והרפורמה המשפטית תעבור חקיקה
5. 25% מהנשאלים טוענים כי במידה והרפורמה המשפטית תעבור חקיקה הם "ירדו מהארץ"

ניתוח באמצעים סטטיסטיים הכוללים בחינת קשר ומתאם, וכן השפעה של משתנים מסויימים על תמיכה במרד הסרבנים נמצא כי:

1. **קיים קשר חיובי ומובהק בין מקום המגורים ובין רמת התמיכה במרד המתנדבים** – ככל שמקום המגורים מתקרב למרכז הגיאוגרפי רמת התמיכה בתופעה גבוהה יותר ולהיפך.
2. **קיים קשר חיובי ומובהק בין שכבת הגיל ובין התמיכה במרד הסרבנים, ובייחוד בקרב קבוצת אנשי המילואים מעל גיל ה-40.** ככל שהמשרת מבוגר יותר כך רמת תמיכתו במרד זה מובהקת יותר.
3. **משרתים בקבע ובחובה מתנגדים באופן מובהק סטטיסטית לתופעת מרד המתנדבים.**
4. **בבחינת המשתנים המשפיעים על תמיכה במרד המתנדבים עולה כי:**
  - א. **באופן בסיסי – רמת ההתנגדות למרד המתנדבים למילואים היא גבוהה מאוד בחברה הישראלית**
  - ב. **3 המשתנים המרכזיים המשפיעים לפי סדר:** מקום מגורים (ביחס למרכז הגיאוגרפי), גיל המשתתף/ת, ומגדר (נשים נוטות לתמוך יותר בתופעה)
5. **לא קיים קשר בין השתייכות לחיל, או זרוע בצה"ל, ובין רצון לבטל התנדבות למילואים או לתמוך במרד המתנדבים.**

מהראיונות שקיימנו עם 30 משתתפים אקראיים, עולה התמונה הבאה:

- **רובם המוחלט רואה את סוגיית ההשפעה הדתית כמהותית ביותר בקונפליקט החברתי הנוכחי.** בעיניהם מדובר במאבק בין אליטה ליברלית ובין הלך רוח שעיקרו דתי, הנשען על גורמים קיצוניים שרובם אינם משרתים בצה"ל. הם רואים השפעה זו כמסוכנת למדינה, ונוגדת לחלוטין את אופייה הדמוקרטי.
- **בתוך קבוצת המתנגדים לרפורמה המשפטית, שגם תומכים במרד המתנדבים למילואים או הסרבנים, עולות אמירות בסגנון: "אם המדינה הולכת לכיוון הזה – אין לי מה לחפש פה", ועד כדי "אם זה הכיוון, מצידי שהכל יתפרק. אני הולכת" – קבוצה זו המתאפיינת בממדים של 20-25 אחוזים רואה במרד הסרבנים כמעשה של גבורה, בממדים של "מרד גטו וורשה".**
- **רוב מוחלט מהמתראיינים רואים את ההקשר הפוליטי כמשני, ו"רוכב" על הקונפליקט הדתי.**

המסקנות העולות מן המחקר:

1. **רוב הציבור בישראל מזהה את הקונפליקט החברתי כקונפליקט זהותי**, קונפליקט שמקורו בסוגייה של כפייה דתית, פגיעה בחופש, ולא מעט מהם **אפילו מסתייגים מהמושג "יהודי", ומדברים על "ישראליות ליברלית" – חלקם אנטי דתיים מוצהרים**. בהמשך לכך המסקנה היא כי **הרפורמה המשפטית אינה מרכז האירוע אותו אנו חווים**, אלא משהו הרבה יותר עמוק, שמהלכי השיח בבית הנשיא אינם עוסקים בו, ולכן בעתיד הקונפליקט החברתי יסלים.
2. **עוצמת הקונפליקט משפיעה על צה"ל באופן מובהק** – אומנם היא מובלת על-ידי מיעוט שנתמך במיעוט – אך היא ניכרת, והשפעתה היא שלילית מובהקת. המחלוקת בתוך הצבא פנימה מייצרת בעיה, במקרה הזה חוסר אמון מובנה ומסוכן. ראוי לציין שבקרב המשרתים במילואים ויחידותיהם השיח הפוליטי מאוד עצי, ואילו ביחידות הסדירות ניכר פחות.
3. **הקונפליקט רובו ככולו מתמקד בישובים ובאזרחים המתגוררים במרכז הגיאוגרפי ובפריפריה הקרובה** – בפריפריה הרחוקה ובישובי הספר והעימות יש תמיכה ברפורמה המשפטית באופן עקרוני, ובהמשך לכך התנגדות מובהקת לסרבנות לשירות צבאי מכל סוג שהוא.

תובנות מרכזיות:

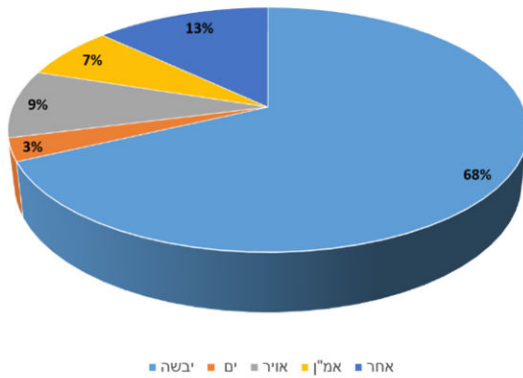
החברה הישראלית מצויה בקונפליקט דתי-חילוני עמוק ומשמעותי, המשפיע על מוקדי כוח בביטחון הלאומי: בממסד הביטחוני, בצה"ל, ובליכודות החברה האזרחית. ההתנגדות לרפורמה המשפטית היא סימפטום לבעיה ואינה מהווה את מרכזה כלל ועיקר.

מכאן, שמאבק זה לא יסתיים בשל עצירת החקיקה או שינוי במאפייני הרפורמה המשפטית. הוא גם לא יסתיים במידה והממשלה תשנה את הרכבה ותתן ביטוי לגוון ליברלי יותר (למשל כניסה של "המחנה הממלכתי" לתוך הקואליציה). מדובר בסוגייה עמוקה שנוגעת בלב ההתפתחות הדמוגרפית הישראלית, בקשר שבין דת ומדינה, ובקשר שבין מרכז ופריפריה.

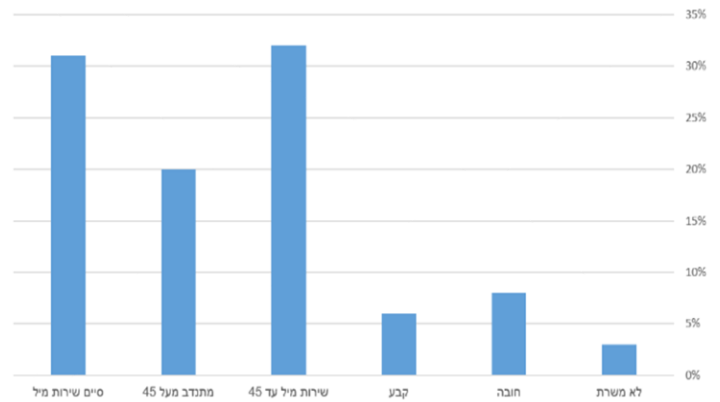
המגמה העולה כאן מציגה את החברה הישראלית מפולגת באופן עמוק ומהותי סביב שאלה של זהות ושל ציביון, ושחלקים בה, אמנם מיעוט אך בממדים ניכרים, מוכנים להקריב אבני יסוד בביטחון הלאומי, כגון חוסנו ולכידותו של צה"ל, וללא פשרה - אלו היבטים שמחייבים, הן את המנהיגות הפוליטית, הצבאית, ולא פחות מכך, את מנהיגות החברה האזרחית – מדובר בסדק ממשי ומסוכן.

נספח: נתונים וממצאים

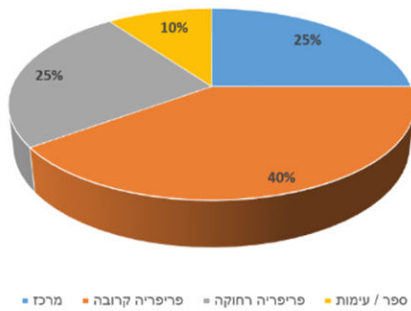
חלוקת המשתתפים עפ"י זרועות בצה"ל

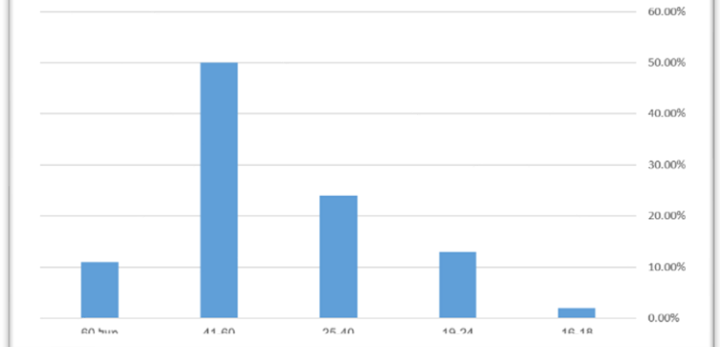
התפלגות לפי סוג השירות

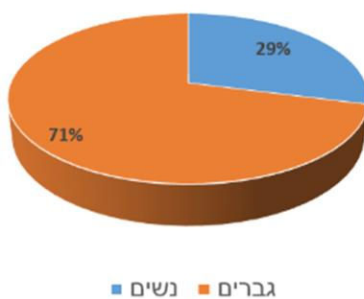
אזור מגורים גיאוגרפי

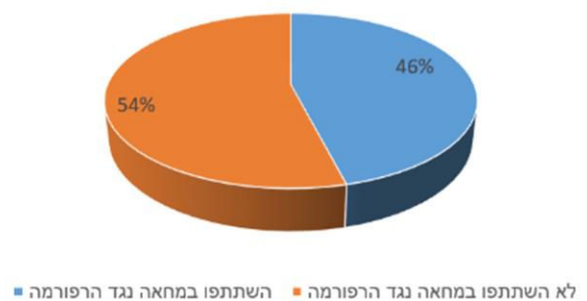
חתיכי גילאים - משתתפים

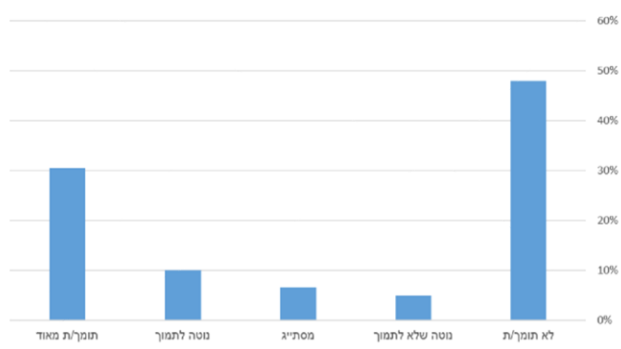
מגדר המשתתפים

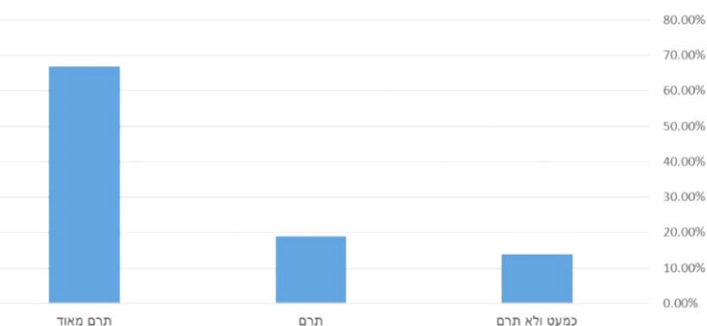
השתתפות במחאה

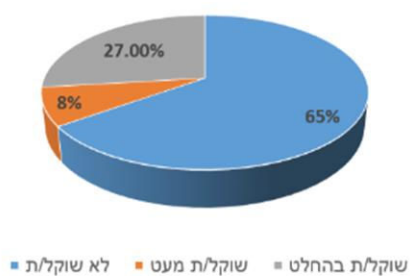
אחוזי תמיכה במרד המתנדבים למילואים

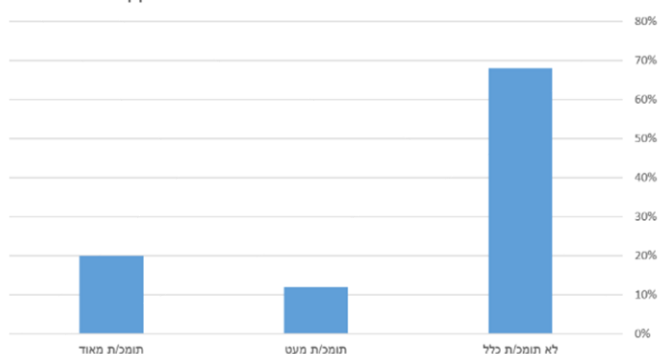
תרומת מרד המתנדבים למילואים לעצירת החקיקה של הרפורמה המשפטית

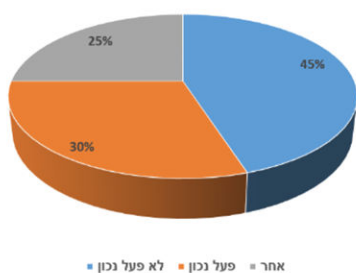
שוקלים לעזוב את הארץ במידה והרפורמה המשפטית תעבור חקיקה

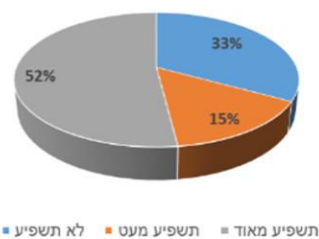
תמיכה בסירוב לשרת בצה"ל במידה והרפורמה תחוקק

תגובת הרמטכ"ל למרד המתנדבים

ההשפעה של מרד המתנדבים על הנכונות להתגייס למילואים בצה"ל

החברה הישראלית מצויה בקונפליקט מתמשך מאז תחילת שנות ה-90, חלקו נובע מזרמים פנימיים, חלקו פוליטי, וחלקו מושפע ממגמות ותמורות בעולם המערבי. מאז הקמתה מדינת-ישראל מתבססת על מערכת הביטחון כאבן יסוד משמעותית החיונית לשרידות מדינת הלאום של העם היהודי, בלב טבורו של העולם הערבי, בסביבה עוינת ומבעבעת. ליבה של המערכת נעוץ במודל "צבא העם", אשר מראשיתו היווה מנגנון לחיבור מעבר להיותו מערכת ההגנה המרכזית עליה נשען ביטחון המדינה. הקשר בין "צבא העם" ובין הקונפליקטים בחברה חווה גם הוא טלטלה מאז שנות ה-90, ויש הטוענים כי הסדקים המתמשכים הביאו את הקשר הזה לכדי דיספונקציונליות, המערערת את נחיצותו.

שנים רבות צה"ל היווה "מדורת שבט" לאומית וחברתית – רוב החברה הישראלית שירת בצבא, ובדגש על שירות מילואים, רבים התעצבו לקראת חיים אזרחיים מתוך השירות בצבא, גיבשו תפיסת עולם, ובנו את עתידם על בסיס ערכים לאומיים שהתחזקו במהלך השירות הצבאי, עיקרם פטריוטיות קונסטרוקטיבית שנתמכת באתוס היהודי הקדום של "ערבות הדדית". אולם עם השנים ובהצטרף לשינויים החברתיים והדמוגרפיים, כמו גם שינוי במאפייני הלחימה, ירד אחוז המשרתים בצה"ל, ובתקופה זו מחצית מקרב הציבור נוטל חלק במשימת שירות החובה, ואחוזים בודדים בשירות המילואים. משימה לאומית זו, שנתפסה בעבר ועדיין נתפסת כיום בקרב חלקים גדולים בחברה, כתרומה המשמעותית ביותר עבור המדינה, נדמה שנשחקה באופן משמעותי בערכה.

אין חדש בכך שקונפליקטים חברתיים מפעפעים לתוך הצבא והחוצה ממנו – שהרי צבא העם הוא בבואה של החברה, זו לפחות הייתה כוונת המייסדים לאחר מלחמת העצמאות. צה"ל הצליח להתמודד עם משברים גדולים, לאחר מלחמת יום-הכיפורים, לאחר מלחמת שלום הגליל, ובהמשך גם לאחר הנסיגה מלבנון וההתנתקות¹ – לראייה צה"ל הוא הגוף הציבורי שזוכה לתמיכה הגבוהה ביותר, מעבר לכל ממסד ציבורי או ממלכתי אחר, לרבות הכנסת, הממשלה ומערכת המשפט².

ועם זאת, תופעת הפוסט-מודרניזם, והאינדיבידואליזם הפוקדות את העולם המערבי בדור האחרון משפיעים גם על החברה הישראלית, שמתיימרת להיות חברה מערבית ומתקדמת. יש הטוענים שהשירות בצה"ל הפך להיות מנגנון אידינודואליסטי שכל תכליתו סיפוק מהוויים של הנוער, שהפך להיות בררני, וחלקים נרחבים ממנו מחפשים שירות צבאי נוח, וביחידות ממותגות³. כהליך טבעי, גם מערך המילואים שמהווה את עיקר כוחו של צה"ל, הושפע מתמורות אלו, וכיום אחוזים בודדים בלבד מקרב האזרחים משרתים במילואים.

¹ בר סימן-טוב, 2009, ההתנתקות - החלום ושברו.

² <https://www.idi.org.il/articles/47360>

³ Levy, G. and Sasson-Levy, O., 2015. Militarized Socialization , Military Service , and Class Reproduction : Sociological Perspectives, 51 (2), 349–374.

המחאה החברתית שפרצה בתחילת שנת 2023 נוכח כוונת ממשלת ישראל להוביל מערך חוקים הקרויים "הרפורמה המשפטית" הצליחה גם ללכוד את צה"ל בקונפליקט העמוק אליו החברה הגיעה. הקריאה על "הרס הדמוקרטיה" הובילה משרתי מילואים ביחידות עליות להציב אולטימטום בפני ההנהגה – חלק קטן מאנשי המילואים לא התייצבו לצווי קריאה, חלקם איימו באי-התייצבות והסתפקו בכך, חלקם השתתפו במכתבי מחאה קבוצתיים, וחלקם פעלו אקטיבית תוך שימוש ביחידות צה"ל וסמליו לשם איגבור המאבק האזרחי. פעולה זו מוגדרת במסמך זה כ-"מרד המתנדבים"⁴. מאבק זה שרבים מנתחים אותו בשטחיות כמאבק פוליטי עשוי להיות הרבה יותר עמוק משנדמה, ובשלב הנוכחי ניכר שעוד לא הגענו לנקודת הרתיחה.

שאלת המחקר:

כיצד באים לידי ביטוי זרמי העומק של המחאה החברתית נגד חקיקת הרפורמה המשפטית בישראל, בכל הקשור ליחסי צה"ל והחברה הישראלית.

שאלות משנה:

1. באיזו דרך נתפס נתפס "מרד המתנדבים" בקרב החברה היהודית בישראל?
  2. מה מאפיין את הקשר בין עוצמת המחאה ובין סוג השירות במילואים?
  3. כיצד רואה החברה היהודית הישראל את השלכות "מרד המתנדבים" על שירות המילואים בעתיד, ובכלל?
- המחקר הנוכחי המתבסס על שילוב שיטות, כמותנית ואיכותנית, ואשר נערך בעיצומי המחאה החברתית בישראל במהלך אפריל 2023 עשוי לשקף את תמונת המצב העמוקה וההשלכות של התהליכים החברתיים אשר על הפרק. ביטוי דעתם של מעל 1000 משתתפים בסקר אינטרנטי, ובראיונות טלפוניים, רובם המוחלט מהחברה היהודית ובהתפלגות המשקפת את זרמי המחאה דמוגרפית וגיאוגרפית מהווים בסיס נרחב לקריאת הכיוון של המצב בו החברה הישראלית מצויה, ובדגש על תפיסתה את השירות בצה"ל בימים אלה ובעתיד הנראה לעין.
- למחקר עשויה להיות חשיבות רבה מאוד – הוא מתקיים בשעה שנטען כי הפילוג בחברה הישראלית הינו חסר תקדים, וכי הוא הולך ומחמיר, ובנוסף, ייתכן והשפעתו על הביטחון הלאומי היא דרמטית. זוהי זווית זו מקבלת משנה תוקף נוכח התלכדות הזירות המבצעיות המשלבות את האיום האיראני, זירת לבנון, הזירה הפלשתינית, וזירת הפנים⁵. אתגר זה מעמיד את מקבלי ההחלטות בפני צורך לגבש ראייה מותאמת, שכן המענה הביטחוני הנשען על צבא עממי מושפע מאוד מזרמי העומק בחברה – וייתכן וממצאי מחקר זה יסייעו בידי ההנהגה וגם הציבור לפעול בדרך נכונה על-מנת להתגבר על המכשול המשמעותי שעומד בפנינו.

⁴ מהסיבה שרוב הפירסומים נגעו לאוכלוסייה שחצתה את גיל ה-40 והם מוגדרים כ"מתנדבים למילואים" ⁵ יששכר, א. 2023, הפלונטר הישראלי מול לבנון. <https://www.makorrishon.co.il/opinion/602377>

בעידן בו עיקר צבאות המערב הפכו לצבא מתנדבים מקצועי (AVF) ומאפייני שדה הלחימה הפכו לטכנולוגיים חל פחות במעמד צבא העם⁶. במדינות שעדיין נשענות על מודל זה מתנהל ויכוח באם להשתנות ולאמץ מודל אחר. סוגייה זו מתעצמת נוכח העובדה שמדינות אשר הקימו צבא עממי עם היווסדן, ושנדרשו לשרוד את תקופת הקמתן, החלו להתפתח ולצמוח, להוביל לרמת חיים משופרת, ולמצמם באופו ניכר את האיומים הקיומיים סביבן⁷. השינוי העמוק בשדה הקרב שהחל כבר בתחילת שנות ה-90, נוכח מיעוט העימותים בין צבאות ועלייתה של תופעת הטרור הובילו לירידה בצורך של מהלכים קרקעיים נרחבים, ונוספה לכך העובדה שחברות דמוקרטיות התקשו במחיר האבדות הכרוכות בכך⁸. מציאות זו גרמה לשינוי בתפיסת ההפעלה של הכוח הצבאי, בעיקר שימוש מוגבר ביכולת אווירית ואש מנגד, וצמצום דרמטי במערכים היבשתיים.

המציאות המתוארת הובילה לכך שהצורך בלוחמי יבשה הצטמצם, ומערכים טכנולוגיים המשולבים תקשורת, נתונים, מודיעין, רובוטיקה, ויכולת יירוט מדויקת בעיקר מהים ומהאוויר הפכו להיות עיקר המאמץ המבצעי. תופעה זו הגיעה לממדים דרמטיים בצה"ל כאשר משנת 2000 החליט המטכ"ל הישראלי לצמצם את עוצבות היבשה, ולתת עדיפות מוחלטת למערכי מודיעין, סייבר, ויחידות "כירורגיות", לרבות העצמת הפעולה של זרועות האוויר והים לכדי אפקט מבצעי בזירות רחוקות⁹. עיקר המאמץ המבצעי היום-יומי של צה"ל הפך להיות חשאי וממוקד מודיעין – תפיסה זו השתלבה ברצון להימנע מחיכוך יבשתי ולהביאו למינמום. בדרך זו הצטמצם גם הצורך במערך המילואים וחיוניותו נשחקה - כך נשחק אתוס הלוחם ואיש המילואים, ועלתה קרנו של הטייס, איש המודיעין, ואיש היחידה המיוחדת.

תמורות עמוקות אלו במבנה הכוח הצבאי והפעלתו השפיעו גם על תפיסת השירות הצבאי – המוטיבציות שבעבר נסמכו על תחושת האיום הקיומי הפכו להיות מוטבציות אינדיווידואליסטיות, המאפשרות על-בסיס אלגוריתם המיונים הצהלי לתעדף אוכלוסיות מן המעמדות הגבוהים לתפקידי המפתח הנחשקים. במקביל לתהליכים אלו הלכה והתחזקה האחיזה של אוכלוסיות מן הפריפריה ביחידות הצבא הסדיר, במרכזן צמיחה דרמטית של לוחמים וקצינים חבשי כיפה ביחידות השדה, וכן השתלבות מואצת של יוצאי מעמד הביניים והעשירונים הנמוכים יותר, שבעיקר מגיעים מן הפריפריה והספר. בדרך זו מצא את עצמו צה"ל כ"צבא מעמדי", שבו המשרתים ביחידות הנושאות במאמץ המבצעי האטרקטיבי, החשאי, והממותג מגיעים מן המעמד הגבוה, וכל השאר יוצאי מעמדות נמוכים יותר¹⁰.

Krebs, R.R., 2009. The citizen-soldier tradition in the united states: Has its demise been greatly exaggerated? ⁶
Armed Forces and Society, 36 (1), 153–174.

Burk, J., 2000. The Citizen Soldier and Democratic Societies: A Comparative Analysis of America's ⁷
Revolutionary and Civil Wars. Citizenship Studies, 4 (2), 149–165.

Levy, Y., 2010. The hierarchy of military death. Citizenship Studies, 14 (4), 345–361 ⁸

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4681815,00.html> ⁹

Levy, Y., 2010. The essence of the 'market army'. Public Administration Review, 70 (3), 378–389 ¹⁰

צה"ל של היום מתמודד עם קונפליקט חברתי של ממש – בין מעמדות, בין מוצאים עדתיים, תפיסות לאומיות, ומגדר, אולם כל עוד היה קונצנזוס סביב אתוס "צבא העם", הצליח צה"ל לייצר אינטגרציה ולבנות את כוחו, כמו גם להביא להצלחות מבצעיות. ועם זאת, נוכח הקונפליקט החברתי שהתעצם בישראל בשנים האחרונות, מצוי גם צה"ל בקלחת של קשיים המערערים את חוסנו, לכידותו, ויכולתו לגייס את המיטב אל המאמץ המבצעי הנדרש.

א.מ.י.ל.י ("אני, מה יוצא לי מזה?")

תופעת הפוסט-מודרניזם, כאמור לא פסחה על החברה הישראלית, שמאז שנות ה-90 נוכח צמיחה כלכלית ניכרת זוכה לרמת חיים משופרת הרבה ביחס למה שהיה בעבר. השכר הממוצע במשק הישראלי עומד כיום על 12 אלף ש"ח בקירוב, כאשר במרחב שסובב את ישראל אזרחים לא מרוויחים אפילו לא פרומיל מהיקף זה. תהליך זה הוביל חלקים ניכרים בחברה הישראלית לחיפוש "שקט", לעסוק בעיקר באיכות החיים ובשיפורה, וזאת מבלי לשים לב לעיתים לרמת האיומים ועוצמתם כלפי המדינה. החברה הישראלית הצליחה מתוך איוון לאומי-ליברלי להמשיך ולבסס את איכות החיים ואף לצמוח למרות גלי טרור דרמטיים אותה חוותה בתחילת שנות ה-2000¹¹, אך ככל שחלף הזמן ונכנסו אמצעי תקשורת מתקדמים, טלפונים חכמים ורשתות חברתיות החל תהליך קיטוב לעומק הרקמה החברתית¹².

תמורות אלו, ובהצטרפות למחלוקת החברתיות של העבר, שחלקן רק התעצמו תרמו לתהליך קיטוב שהפך להיות בוטה במיוחד. הצורך להתיישב ביהודה ושומרון בהקשרו הלאומי והביטחוני, למשל, תמיד היה סלע מחלוקת שהלך והתעצם בעשורים האחרונים – אך בדור האחרון מחלוקת זו הלכה והתעצמה עוד יותר – שיאה בהחלטת ממשלה לסגת מרצועת עזה ולפנות אלפי מתיישבים שעד אותו רגע עודדו על ידי ממשלות ישראל לדורותיהם להתיישב. יש הרואים באירוע ההתנתקות מעזה שיא בקיטוב החברתי בישראל, אשר העמיק קונפליקט עמוק יותר שהחל עוד ברצח ראש הממשלה רבין בשנת 1995. המצב לפיו חובש כיפה רצח את רבין, איש צבא ופוליטיקאי בעל מעמד עולמי, היווה "סדין" אדום בפני קבוצות חברתיות ליברליות בישראל, חלקן החלו לראות בחובשי הכיפה כאיום של ממש. בשל כך ייתכן כי אירוע ההתנתקות שמשמעותו גירוש אלפי אזרחים דתיים מביתם, כולל שליפת יקיריהן של משפחות שכולות מן הקבר, היה בראייתם דבר שראוי לעשותו, גם אם הוא דרש התנהלות שחצתה במקרים מסוימים את גבולות הדמוקרטיה.

¹¹ גבזון, ר., 2006. באין חזון ייפרע עם: מטרת על לישראל ונגזרותיה. מרכז שמואל נאמן.

¹² <https://www.isoc.org.il/research/magazine/social-media-polarization>

למעשה, לאחר אירוע ההתנתקות הקיטוב שבין הצד הליברלי ובין הצד הלאומי בחברה הישראלית הפך למורכב עוד יותר¹³, והוא בפני עצמו רכב על פערים תרבותיים שהלכו והתרחבו בשל הטמעת נורמות חברתיות באמצעות חקיקה שכונתה "המהפכה החוקתית" בתחילת שנות ה-90 בהובלת נשיא בית המשפט העליון דאז, אהרון ברק. חוק יסוד "כבוד האדם וחירותו" שם את האדם במרכז ההווה, ולא מעט מכך על חשבון הקולקטיב. למהלכים אלו הייתה השפעה על מערכת היחסים המורכבת שבין הפרט ובין הלאום, בין הליברליות ובין הלאומיות, וכאשר מדובר ביהדות שהיא גם דת וגם לאום, הוביל הדבר גם לקיטוב של ממש בין דתיים ובין חילוניים¹⁴.

הקונפליקט הדתי-חילוני בחברה הישראלית, כלל אינו חדש, אך מאז שנות ה-90 הוא הפך למורכב יותר וקיצוני יותר. שינויים תכופים בסטאטוס קוו שבין דת-חברה-מדינה, עיקרם בשחיקת מעמדה של השבת, וכן היבטים של כשרות הובילו לריאקציות בחברה הדתית, להתחזקות כוחם הפוליטי של אנשי דת, וכן להשתתפות הולכת ומתרחבת של קבוצות דתיות בהווה הפוליטית, למרות שחלקן כלל לא בעלות תפיסה לאומית כלשהי. לתהליך זה גם תרמה סוגיית השירות בצה"ל, ובעיקר העובדה שעיקר החברה החרדית אינו שותף החל מקום המדינה. בדרך זו "צבא העם" הפך להיות סלע מחלוקת חברתי של ממש, שמספר פעמים טופל על-ידי התערבות בית המשפט העליון בשבתו כבג"ץ. המאבק בין דתיים ובין חילוניים, שעיקרו נסב סביב הספירה הציבורית וציביון המדינה קיבל "תמרוץ" על-בסיס סוגיית השירות בצה"ל. תופעה זו התגברה ביתר שאת, כאשר הפרופורציות הדמוגרפיות בין דתיים ובין חילוניים הובילו לתחזיות לפיהן עד שנת 2030 מחצית מהתלמידים בכיתה א' יהיו חרדים.

ככל שמדובר בצה"ל, מנגנוני כוח האדם ניסו לשלב את המגמות החברתיות: לשלב נשים בתפקידי מפתח ובלחימה, ולשלב חרדים ביחידות מובחנות. אך גם כאן החל קונפליקט משמעותי הקשור בדרך בה מעמד האישה נתפס בציבורים השונים, ובהמשכה טענות כי צה"ל הפך להיות כר פורה להטמעת אג'נדות חברתיות פרוגרסיביות. המושג "א.מ.י.ל.י" שגור בקרב בני נוער ואנשי כוח האדם בצה"ל – הוא מתאר את סוגיית האינדיווידואליזם כמרכזית במוטיבציה להתגייס, והוא חלק מכל התהליך שתואר כאן, ובהקשר הזה נדרש להדגיש – צה"ל של היום מתמודד עם אתגר הגיוס, עם תמונה מורכבת בהקשר עתודת כוח האדם, ועם היכולת למלא את השורות וזאת במקביל להתלכדות האיומים ההקפיים והפנימיים. מכאן שהאתגר החברתי הוא בהתמודדות עם הפער שבין ההווה החברתית ובין המציאות הביטחונית: בעוד שרמת האיומים ניכרת ומשמעותית, ותופסת תאוצה, יש קבוצות ליברליות בחברה הישראלית המצויות בתודעה שונה, אינדיווידואליסטית, ושחלקה אינה רואה את השירות הצבאי כהכרח, בטח לא בתפקידי לחימה וביחידות קדמיות.

¹³ ידלין ושר, 2017, 12 שנים להתנתקות – השלכות, לקחים ומבט אל העתיד, INSS
¹⁴ גרבר, 2021. האם הוביל ברק מהפכות משפטיות בשנות השמונים והתשעים?, פורום קהלת

והנה אנו באים

בתחילת שנת 2023 קמה בישראל ממשלה בעלת מרכיבים פוליטיים ימניים מובהקים. ממשלה זו, לה קדמה ממשלה ליברלית ושנויה במחלוקת, בחרה לפתוח את כהונתה בחקיקה של נורמות חדשות ביחס שבין הכנסת ובין הרשות השופטת. בג"ץ, שנתפס כאיום בשל התערבותו ההולכת והגוברת, הן בפסילת חקיקה והן במערכת היחסים שבין צבא לחברה, בקרב קהלים רבים הצד הימני והדתי, הפך בעיני קהלים אלה לאיום על ריבונות, ואיום על היכולת לממש רוב דמוקרטי נבחר בחקיקה. ומאידך, בקרב קבוצה החילונית והליברלית דווקא בג"ץ הוא זה שמנע עד אותו רגע השפעות דתיות, וסייע לקידום הדמוקרטיה הליברלית.

ההחלטה של הממשלה לצאת מיד עם רפורמה מסוג זה "הדליקה" בזמן קצר את הרחוב הישראלי, והובילה למחאה הולכת ומתגברת שמתבססת על חשש מפני פגיעה של ממש בדמוקרטיה, וכן מכפייה דתית. חלק מהמחאה נשען על התנגדות חריפה כלפי ראש הממשלה נתניהו, שמצוי בהליך משפטי – חלק מהמוחים רואים את נתניהו עצמו כעיקר הבעיה, וכאבן נגף שאינה מאפשרת כינונה של ממשלה "מאוזנת". אותם מוחים הטמיעו את לקחי "מחאת בלפור" בתקופת מגפת הקורונה, ויש הטוענים כי מודל הפלת ממשלת נתניהו-נגן באמצעות לחץ הרחוב – הוא המודל שיש להעצים¹⁵.

ואולם גלי המחאה לא הצליחו לעצור את תהליך החקיקה בכנסת עד תחילת מרץ 2023, ומכאן התהליך המשיך להסלים, עד הרגע בו החלו מספר קציני צבא במילואים, רבים מהם בגילאי פטור או מתנדבים מעל גיל 40, לשלב את עניין השירות הצבאי במסרי המחאה – בתחילה בקריאות נגד הקבוצות הדתיות שהפכו ל"שליטי המדינה", בהמשך תוך שימוש בסמלי יחידות מבצעיות שכאילו מביאות את המאבק לזירת אתוס השירות הצבא, ובשיאו פרסום מכתבי מחאה חריפים, הסרת התנדבות משירות מילואים, ואי התייצבות לצווי קריאה.

יש הרואים את הרגע בו סרבה קבוצת טייסי מילואים המשרתים בטייסת אסטרטגית, להתייצב לאימון כרגע המכונן של המחאה – הרגע שהוביל למשבר בין ראש הממשלה ובין שר הביטחון, לפיטורי שר הביטחון, לסחרור פוליטי של הממשלה, ולבלימת תהליכי החקיקה של הרפורמה המשפטית. לפי תפיסה זו, השילוב של יוצאי יחידות עליות מצה"ל שנקטו במהלך של איום עד כדי מימוש אי-התייצבות למילואים הובילה לתוצאות המקוות של המוחים¹⁶.

שילוב של אי-התייצבות אנשי מילואים ושל סרבנות היה גם בעבר, וגם במסגרת מחאות חברתיות, בדומה גם החלטות אסטרטגיות של הממשלה שנבעו ממחאה נרחבת, אולם במקרה הזה מדובר באירוע ששם בסימן שאלה גדול את תפקידו של "צבא העם" בעת מאבק דמוקרטי, זאת בשל ההשפעה הכוחנית של אנשי צבא על תהליכי החקיקה

¹⁵ רפפורט, 2020. מחאת בלפור דרשה להפיל את הממשלה. והיא הצליחה. שיחה מקומית.

¹⁶ אלבשן, 2023. עם כל הכבוד למוחים – התנגדות הצבא הכריעה, <https://www.ynet.co.il/news/article/syqdgajw2>

המובלים על ידי רוב דמוקרטי שנבחר, ובתעוזה להתנגד אקטיבית למהלכים פרלמנטריים, גם כשהמשמעות היא פגיעה ביכולת המבצעית של הצבא.

המציאות שנוצרה מעלה תהיות רבות – הן ביחס לעתיד המאבק, והן ביחס למערכת היחסים בין צה"ל והחברה הישראלית, שעברה ככל הנראה לשלב מורכב ומאתגר עוד יותר. מציאות זו שמה גם סימן שאלה על עומק ההשפעה של תופעת אי ההתייצבות למילואים והסרבנות על החברה בכלל ועל צה"ל בפרט – המחקר הנוכחי ינסה לשפוך אור על מציאות מורכבת זו, בה צה"ל כבר מתמודד עם אתגרים חברתיים אחרים, במרכזן התמורות בשינוי מאפייני הלחימה, ואתגרי הגיוס.

■ שיטת המחקר

המחקר הנוכחי מתבסס על שילוב בין השיטה הכמותנית ובין השיטה האיכותנית- במהלך חודש אפריל 2023 הופץ שאלון אינטרנטי חצי מובנה ברשתות החברתיות במסגרתו מעל 1200 (פירוט בנספח א') השיבו לשאלות שעוסקות בהבעת עמדה כלפי הקונפליקטים המרכזיים איתם מתמודדת החברה הישראלית במסגרת המחאה נגד הרפורמה המשפטית, עיקרם חברתיים וביטחוניים. המשתתפים נדרשו להציג את רמת הזדהותם עם הגדים המייצגים קונפליקטים אלו, וזאת על בסיס סולם ליקרט (1-5).

התשובות לשאלון נצברו בקובץ "ענן" באופן אוטומטי בשל היותו של השאלון אינטראקטיבי על בסיס אפליקציית GOOGLE FORMS. לשיטת איסוף נתונים זו מספר יתרונות בולטים, בתוכם, מניעת טעויות הקלדה, ומניעת כפילויות. כמו כן, שיטה זו מאפשרת דגימת אוכלוסיות ללא מגבלות גאוגרפיות. על-סמך בסיס נתונים זה התבצעה בדיקת קורלציות בין המשתנים השונים, ובהמשך לכך רגרסייה מרובת משתנים לשם בחינת מובהקות המודל הבוחן את ההשפעות השונות התמיכה באירועי סרבנות.

בהמשך לכך, נבחרו 30 משתתפים אקראית מתוך משתתפי הסקר האינטרנטי לצורך ראיונות טלפוניים חצי מובנים. חתך המרואיינים שנבחרו אקראית לשם ראיון הטלפוני דומה במאפייניו לחתך המשיבים לשאלון האינטרנטי בהקשרים של אזור מגורים וסוג השירות הצבאי.

שילוב שיטות המחקר איפשר את הבנת המגמות והשפעת המשתנים שנבחרו לשם מחקר, בצד בחינה של תהליכי עומק בקרב תפיסותיהם של המשתתפים את המצב בחברה הישראלית.

המשתנים במחקר

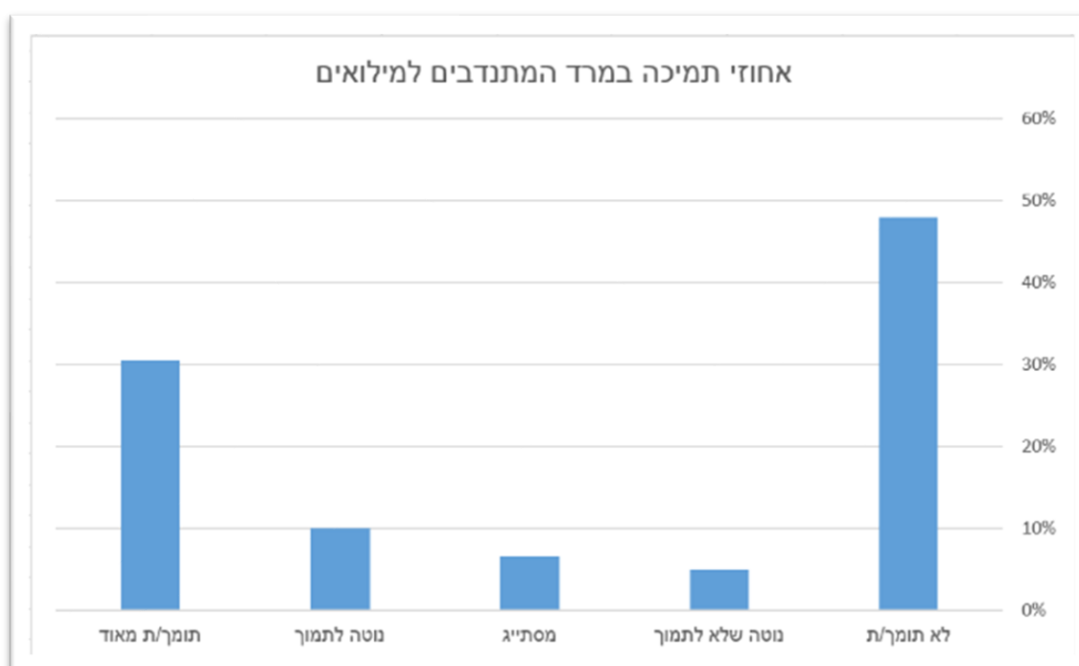
1. משתנה שנת הלידה (age) – משתנה נומרי רציף.
2. משתנה המגדר (gndr) – משתנה נומינלי קטגוריאלי.
3. משתנה אזור המגורים (cntprf) – אזור מגורים ביחס למרכז הגיאוגרפי
4. משתנה הרפורמה (prorfrm) – משתנה איכות המייצג את התמיכה ברפורמה המשפטית
5. משתנה תמיכה ב"מרד המתנדבים למילואים" (provtshr)
6. משתנה סוג שירות (svrgmt) – סדיר / קבע / מילואים / התנדבות
7. משתנה היחידה (mltry) – משתנה נומינלי המייג את הזרוע בצה"ל בה המשתתף משרת

מגבלות המחקר

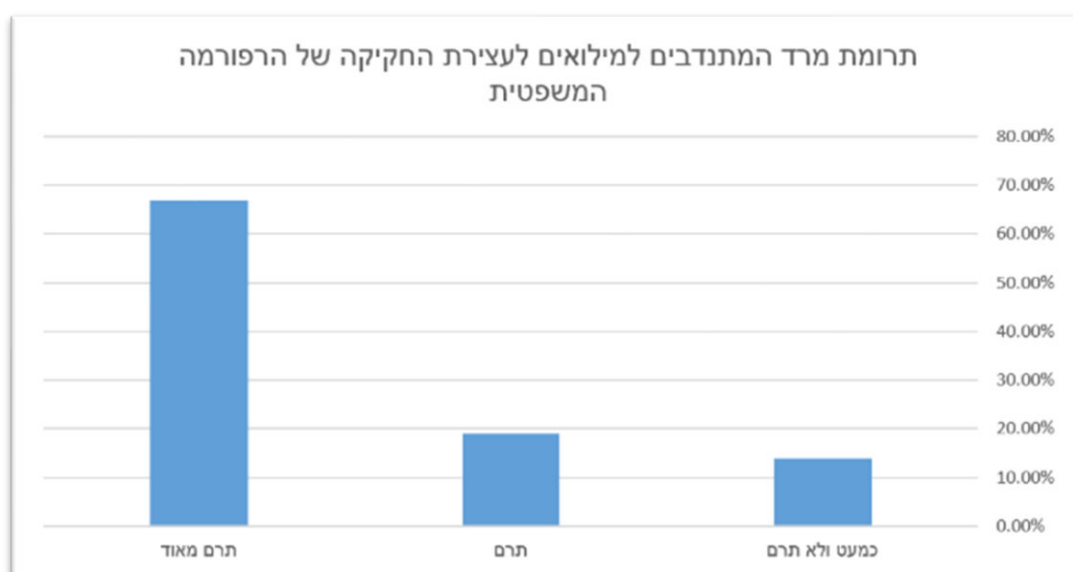
המחקר ככלל מתבסס על דיווח עצמי במרבית הפרמטרים, והוא אינו כולל את האוכלוסייה הערבית, ואת רובה של החברה החרדית – קבוצות אלו ככלל פחות שותפות לקבוצות חברתיות ליברליות, ובייחוד קבוצות העוסקות בשירות בצה"ל. בנוסף, לא השתתפו במחקר בני הנוער, למעט אלו המצויים חודשים ספורים לפני שירות צבאי, והמהווים אחוז שולי מתוך מספר המשתתפים.

ניתוח סטטיסטי תיאורי

במסגרת השאלונים נדרשו המשתתפים לענות על היגדים שונים, רמת התמיכה בהיגד מיוצגת בסולם ליקרט ובגרפים הבאים:

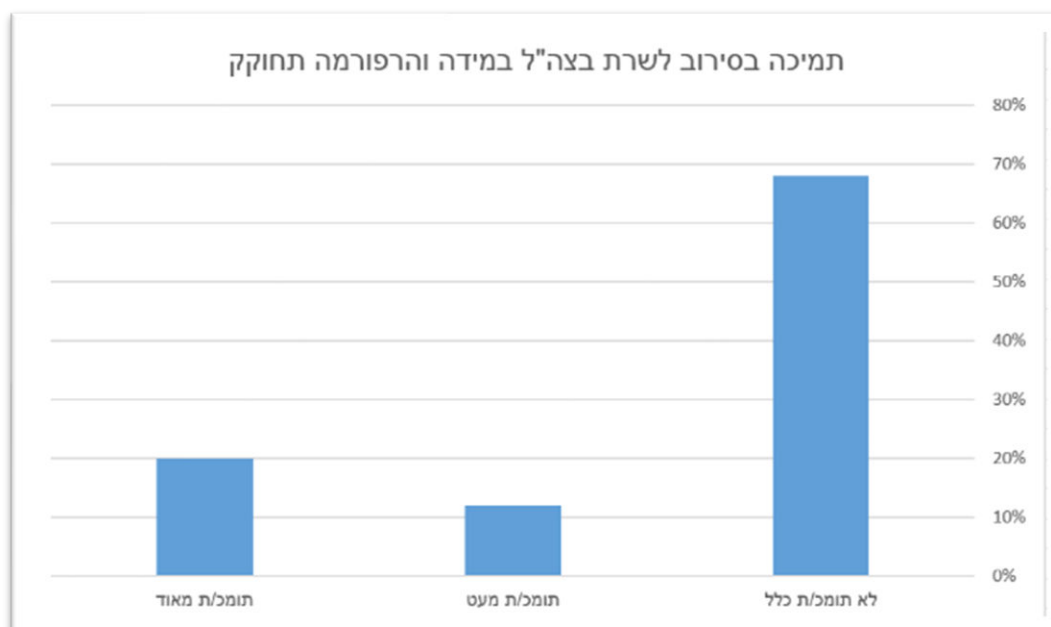

גרף מספר 1 – התמיכה במרד המתנדבים

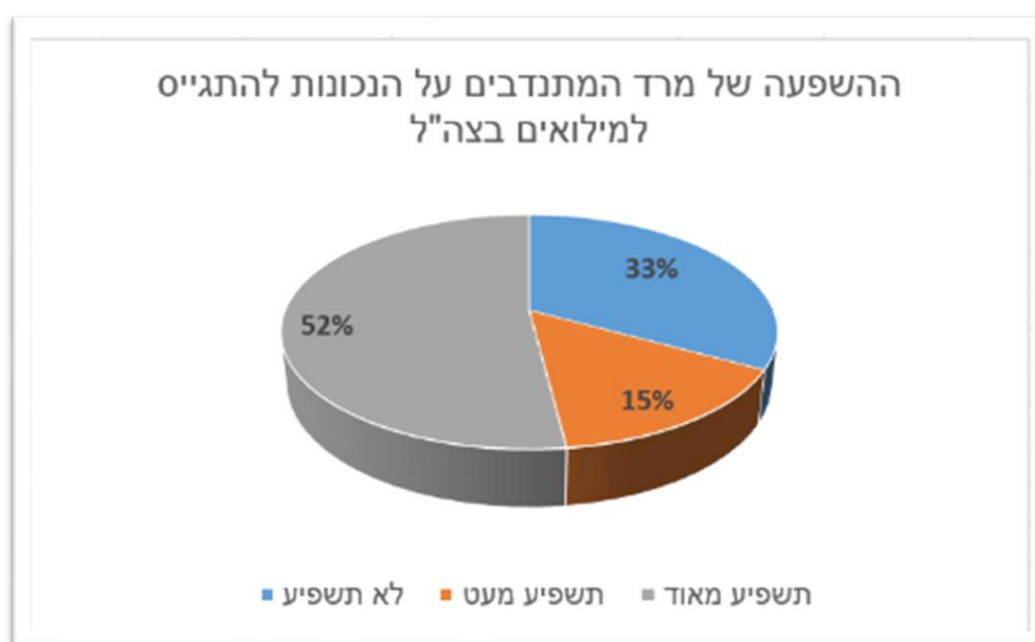

גרף מספר 2 – הדרך בה נתפסת תרומת מרד המתנדבים לעצירת החקיקה

גרפים מספר 1,2 מתארים את ההשפעות של מרד המתנדבים כפי שמבינים אותן משתתפי המחקר, בדרך זו ניתן לזהות כי קרוב ל-70% מבין המשתתפים סבורים כי למרד זה הייתה תרומה משמעותית לעצירת חקיקת חוקי הרפורמה המשפטית בכנסת.

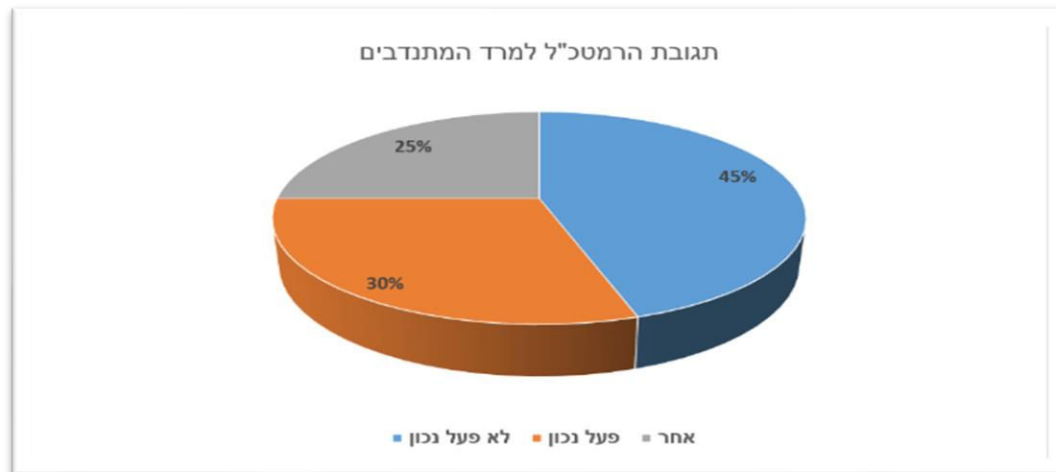

גרף מספר 3 – תמיכה בקריאה שלא לשרת בצה"ל בעקבות הרפורמה

גרף מספר 4 – השפעות על הנכונות לשרת במילואים

גרפים 3,4 נוגעים בהשפעות תופעת מרר המתנדבים מציגים כי רוב מוחלט מקרב המשתתפים סבורים כי תופעה זו תשפיע על הנכונות בעתיד לשרת במילואים, מתוכם 52% סבורים כי תהיה לכך השפעה מהותית. עם זאת, רוב מוחלט מקרב המשתתפים אינם תומכים בתופעת הסרבנות במידה והרפורמה המשפטית תחוקק.

גרף מספר 5 – תגובת הרמטכ"ל

גרף מספר 5 מצביע על כך שישנה מחלוקת משמעותית בין המשתתפים בהקשר תגובת הרמטכ"ל למרד הסרבנים – אמנם הקבוצה הסבורה כי הרמטכ"ל פעל נכון מהווה 30%, אך רוב מוחלט מסתייג או חושב כי תגובה זו הייתה בעייתית, רבים מהם סבורים כי היא לא הייתה נכונה.

לסיכום הממצאים התיאוריים – ניתן לזהות כי רוב מוחלט מקרב המשתתפים אינו תומך בתופעות של סרבנות, וסבור כי תגובת הרמטכ"ל הייתה בעייתית ולא נכונה, אך רבים מאלו סבורים כי תופעה זו תשפיע בעתיד על הנכונות לשרת במילואים בצה"ל. עוד ניתן לזהות, כי 30 אחוזים בקירוב מבין המשתתפים תומכים בתופעת "מרד מתנדבי המילואים", וסבורים כי הרמטכ"ל התנהל נכון באירוע זה – מדובר בקבוצת מיעוט, אך היא רחוקה מלהיות איזוטרית.

ניתוח קורלציות

ניתוח הקורלציות מתבסס על התפלגות התשובות של 726 משתתפים שמילאו את כלל השאלות וענו לכלל ההיגדים – קבוצה גדולה זו מאפשרת בחינה של קשרים בין המשתנים עצמם.

Correlations		age	gndr	cntprf	prorfrm	provtsrv	svrgmt	mlrry
age	Pearson Correlation	1.00	.02	-.02	-.07	.06	-.17	.04
	Sig. (2-tailed)		.674	.570	.069	.132	.000	.235
	N	726	726	726	726	726	726	726
gndr	Pearson Correlation	.02	1.00	-.01	-.08	.10	.20	.19
	Sig. (2-tailed)	.674		.759	.037	.008	.000	.000
	N	726	726	726	726	726	726	726
cntprf	Pearson Correlation	-.02	-.01	1.00	-.17	.17	.07	.08
	Sig. (2-tailed)	.570	.759		.000	.000	.080	.038
	N	726	726	726	726	726	726	726
prorfrm	Pearson Correlation	-.07	-.08	-.17	1.00	-.82	-.10	-.01
	Sig. (2-tailed)	.069	.037	.000		.000	.008	.714
	N	726	726	726	726	726	726	726
provtsrv	Pearson Correlation	.06	.10	.17	-.82	1.00	.13	.00
	Sig. (2-tailed)	.132	.008	.000	.000		.001	.928
	N	726	726	726	726	726	726	726
svrgmt	Pearson Correlation	-.17	.20	.07	-.10	.13	1.00	.12
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.080	.008	.001		.001
	N	726	726	726	726	726	726	726
mlrry	Pearson Correlation	.04	.19	.08	-.01	.00	.12	1.00
	Sig. (2-tailed)	.235	.000	.038	.714	.928	.001	
	N	726	726	726	726	726	726	726

טבלה מספר 1 - ניתוח קורלציות עפ"י מתאם פירסון להתפלגות נורמלית

טבלת המתאמים המוצגת מסבירה את הקשרים הבאים:

- קשר חיובי ומובהק ברמה של מעל ל-99% בין סוג שירות המילואים ובין רמת התמיכה במרד המתנדבים, בהמשך לקשר מובהק בין סוג השירות ובין תמיכה ברפורמה.
- קשר חיובי ומובהק ברמה של מעל ל-99.99% בין אזור מגורים הרחוק מהמרכז הגיאוגרפי, ובין תמיכה ברפורמה המשפטית, ובהמשך, קשר חיובי ומובהק באותה רמה בין המתגוררים בסביבות המרכז ובין התמיכה בתופעת הסרבנות.
- קשר מובהק בין מגדר ובין תמיכה ברפורמה ובתופעת הסרבנות – נשים נוטות יותר להתנגד לרפורמה ותומכות במרד המתנדבים.
- קשר מובהק ברמה של מעל ל-99.99% בין סוג שירות המילואים ובין תמיכה במרד המתנדבים. ככל שהמשתתף ותיק יותר בשירות המילואים - תמיכתו חזקה יותר.
- לא נמצא קשר בין הזרוע בצה"ל בה משרתים ובין תמיכה ברפורמה או בתופעת הסרבנות.

ניתוח המתבסס על רגרסיה רבת משתנים

Model Summary (provtsrv)					
R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate		
.24	.06	.05	1.75		

ANOVA (provtsrv)					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	128.33	5	25.67	8.42	.000
Residual	2195.40	720	3.05		
Total	2323.74	725			

Coefficients (provtsrv)					
	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	-7.03	3.66	.00	-1.92	.055
age	.00	.00	.08	2.18	.030
gndr	.38	.17	.08	2.19	.029
svrgmt	.17	.05	.12	3.13	.002
mltry	-.04	.03	-.04	-1.15	.249
cntprf	.32	.07	.17	4.55	.000

מודל הרגרסיה להלן מנסה לנבא את רמת התמיכה במרד המתנדבים לשירות מילואים - בבחינת המודל על 726 הדגימות עליהן בוצע ניתוח קורלציות **נמצא כי המודל מובהק ברמה גבוהה מאוד** בהתבסס על המשתנים: גיל, מגדר, זרוע בה משרת המשתתף, סוג שירות המילואים ואזור מגורים גאוגרפי ביחס למרכז. נמצא כי כלל משתני המודל מובהקים ברמה גבוהה למעט משתנה הזרוע שאינו מובהק. **המשתנים המשפיעים ביותר על יכולת הניבוי עבור תמיכה בתופעת הסרבנות הם אזור המגורים ביחס למרכז, והותק בשירות המילואים.**

הניתוח האיכותני (מיקוד לתומכי מרד המתנדבים)

קטגוריה	מאפיינים מרכזיים
רמת המוטרדות	רמת המוטרדות בקרב מרבית משתתפי הראיונות הינה גבוהה עד גבוהה מאוד - סוגייה זו בולטת על בסיס נימת הדיבור, עוצמת הלחץ, והשימוש בביטויים קשים ולעיתים אפוקליפטיים. הביטויים "פחד", "לחץ", ו-"אסון" מאוד שכיחים
תופעת מרד המתנדבים	תמיכה מובהקת מצד מתנגדי הרפורמה המשפטית במרד המתנדבים למילואים, ותיגום כגיבורי המאבק, אשר הובילו אותו למצב הכרעתי
השיח החילוני-דתי	סימון הקונפליקט כמשמעותי ביותר שעל הפרק, בין השלכות דתיות וכפייה דתית, השתמשות משירות צבאי, ונטל של ממש על החברה - מתוויג כסכנה של ממש לציביונה הדמוקטי של המדינה, ואף כסכנה קיומית
השיח הפוליטי	סימון 2 גורמים מרכזיים כמתסיסים בחוסר אחריות - ראש הממשלה נתניהו, והשר בן-גביר - המהווים "דוגמה לעלייתו של כוח חשון ומושחת שמממש את עוצמתו הפוליטית על-מנת לשנות את פני המדינה"

טבלה מספר 2 - ניתוח קטגוריאל ראשוני

הניתוח הקטגורינלי הראשוני בטהבלה מס' 2 מציג תופעות חותכות בקרב מרואיינים, לפיו ניתן לזהות כי תומכי הרפורמה המשפטית ככלל חשים שמתנגדיה מנסים לשנות את תוצאות הבחירות באופן לא דמוקרטי, וזאת על ידי הפרזה חסרת אחריות בדרך ההתנהלות. הם מתארים את המאבק כמלחמת אליטות, המובלת על-ידי מעמד גבוה, מקושר, ורב השפעה, שמנסה לשמר את מוקדי הכוח שלו עד כדי דרדור המדינה לתהום.

בחינת דבריהם של מרואיינים מתנגדי הרפורמה מציגה סוגיות חותכות החוזרות על עצמן בתכיפות גבוהה, ובעיקר סביב 4 הקטגוריות המצויינות, שהבולטת בהם היא רמת המוטרדות והפחד אותה מציגים מרואיינים אלה, שעיקרם מזהים עתיד מאוד מסוכן לחברה הישראלית, שעיקרו בהשפעות דתיות עמוקות, המשולבות בקבוצת השפעה מושחתת, חסרת אחריות ומסוכנת מאוד.

■ ניתוח עומק

1. תופעת מרד המתנדבים למילואים –

המשתתפים במחקר שתומכים ברפורמה או המסתייגים מחלקה, ככלל מתנערים מתופעה זו, ומתנגדים אליה. חלק מהמשתתפים הציגו כי חוויתם משירות המילואים בתקופה האחרונה משלבת שיח פוליטי עצים בקרב מילואימניקים פעילים, וברמה שמייצרת מתחים בתוך יחידות המילואים.

ת', המשרת במילואים ביחידת עילית ביבשה מתאר מצב לפיו המשרתים ביחידתו גיבשו מכתב התנגדות לתהליכי הרפורמה, וכן הביעו נכונות לפעול אקטיבית באמצעות אי-התייבבות למילואים: **"הרגשתי שאני לא יכול להמשיך לשרת ביחידה, שמדובר בחוסר אחריות של ממש, ושלמפקד היחידה אין שליטה על הזרם הזה, שרוב המשרתים הציגו. לבסוף הוא החליט לפעול כדי למנוע את המכתב, אך אני ביקשתי לסיים את שירותי ביחידה – הבנתי שאין לי מקום שם"**.

י', המשרתת במילואים ביחידה לוגיסטית ציינה כי חלק מהמשרתים שנקראו למילואים בחודש מרץ 2023 הצהירו בפניה שאין בכוונתם להתגייס: **"לא ידעתי איך להגיב לדבר הזה, זה הזוי מבחינתי, ומעולם לא דמיינתי סיטואציה כזו. נדרשתי להחליט מה אני עושה עם זה – היה קשה לי מאוד. אני בחרתי להתייצב, וביקשתי שאותם אלה שבחרו שלא לעשות כך יורחקו מהיחידה"**.

י' המשרתת במילואים בחיל-האוויר מציין כי להבנתו הטיפול של הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר בתופעה הייתה כישלון מוחלט שוהביל להתרחבותה: **"כל ההתנהלות של מפקד חיל-האוויר והרמטכ"ל בעייני הייתה 'גמגום' מביך, סוג של 'זיגזג' שאין בינו ובין מנהיגות צבאית דבר. המכתב שיצא לאחר מכן מצד הטכנאים הוא בעייני תוצאתי להתנהלות הכושלת הזו. אני מאוד ותיק בחיל-האוויר, ולא הכרתי בעבר התנהלות כזו"**.

א' אימו של לוחם מילואים צעיר בחטיבת חי"ר מתארת את אכזבתה מהתנהלות הדרג הצבאי: "הרצי הזה, הוא לא נוהג כמפקד, בטח לא כרמטכ"ל. מה זה 'אם ... בתנאי ... אולי...' – מה פתאום הם מציבים אולטימטום למדינה? הרמטכ"ל היה צריך לצאת מיד נגד הדבר הזה, ולהשמיע את קולו באופן ברור – הוא לא נשמע, וזה בעיניי פתח רע מאוד".

המשתתפים במחקר ואשר אינם תומכים ברפורמה מביעים הזדהות, אמפטיה ובעיקר תמיכה במרד המתנדבים.

פ', מנהל בכיר בחברה טכנולוגית מסביר – "אני לא רואה בעיה במה שהטייסים עשו. זה לא שהם סירבו להפציץ או לצאת למשימה. הם מתנדבים, והם החליטו להסיר את התנדבותם, וזה בעיניי לגיטימי כי הם בזרוע שמשרתת ממשלה שהחליטה לשנות את פני המדינה. זו זכותם – זה מה שאני מצפה מאנשים ברמה הזו לעשות – ומי שחושב שהמדינה הולכת למקום מסוכן – בעיניי זה לגיטימי לא להתנדב לשורות לוחמיה".

ע', הנשואה לקצין חיל אויר במילואים מתארת את המצב: "הייתה דילמה לא פשוטה אם לחתום על מכתב או לא. אני לחצתי עליו לעשות זאת, הבנתי שהם הגיבורים, כמו מובילי מרד גטו ורשה. הכל תלוי בהם. בעלי הוא לא סרבן, הוא אדם אחראי ומבין שאין דרך אחרת להלחם פה על הדמוקרטיה, ובכלל אני חושבת שהטייסים האלה, הם חייבים להנהיג את המדינה הזו".

נ', טייס במילואים מצביע על האיום החברתי לתפיסתו: "יש פה קריאת תיגר מתמשכת מצב גורמים דתיים ולאומניים עליינו, שאנחנו אלו המקריבים הכי הרבה עבור המדינה הזו. הפכנו לפריבילגים, ולא לה שיש עושים את החברה. השירות בצה"ל, ואנחנו, הפכנו להיות האויב שלהם, הם מגדפים אותנו, ומזלזלים בנו ורואים בנו כבעייה".

2. השיח החילוני דתי –

המשתתפים במחקר אשר תומכים ברפורמה מזהים שהמחאה מתבססת על אליטה חילונית שלא מוכנה לקבל שיש במדינה רוב מסורתי ודתי, ושזו מדינה יהודית. השתייכותם לצד ליברלי מובילה אותם לעמוד על כך שזו חייבת להיות דמוקרטיה ליברלית, וניכר שבראיית התומכים ברפורמה, קבוצה ליברלית זו לא נכונה לשום פשרות. מאידך, מתנגדי הרפורמה מזהים מהלך חברתי הולך ומתעצם שמוביל את המדינה לכאוס, ובעתיד לכפייה דתית שבמרכז פגיעה חמורה בחופש ובזכויות הפרט – שינוי תרבותי קיצוני שיהפוך את המדינה למקום אשר אינו נסבל עבורם.

י', חייל מילואים באגף לוגיסטי, שאינו מתנגד לרפורמה אך מסתייג מחלקים ממנה מסביר את טיעונו: "הרפורמה היא חלק קטן במאבק שיש במדינה בין דתיים ובין חילוניים. וזה עוד לא הגיע לנקודת הרתיחה – אני לא רואה פיתרון, כי הדתיים לא יוותרו, ואם הם לא יצליחו עכשיו, הם ימשיכו לנסות גם בעתיד. זה ילך ויסלים, וכל עוד מדובר בביבי – לא יהיה מוצא מהסיפור הזה".

א', חייל מילואים ביחידת שריון מדבר על המתחולל בראייתו: "ה-DNA של החברה האלה, לא רק שהוא אינו דתי, הוא אפילו אנטי דתי. זו שנאה, לא פחות מזה. הם פטריסטים במושגים של רבין – 'רביניזם'. ואם המדינה לא תראה כמו שהם רוצים – הם לא ירצו בה. ההקצנה הזו הלכה והתגברה בשנים האחרונות והובילה לקיטוב בין חילונים לדתיים. הם מדברים ברטוריקה של מאבק אלים, של מלחמה, ונקודת השקפתם נצבעה לחלוטין בצבעי שחור לבן, באטימות מוחלטת וחוסר יכולת לנהל שיח שהוא מעבר לרדוד".

ה', אשר שרתה במילואים בעבר ונשואה לחייל מילואים ביחידת יבשה מתארת את חוויתה: "אנחנו מנוהלים על ידי קבוצת 'ערסים' שהם תת-רמה. הדתיים דואגים להשאיר את פשוטי העם נבערים, והם מנסים להשליט את זה על המדינה כולה. הם עושים הכל כדי שתהייה כאן מדינת הלכה – אני רוצה פה דמוקרטיה, ואם הייתי יכולה לשרוף את כל הקיצוניים האלה – הייתי עושה זאת. אנחנו הרוב, ויש כאן התעוררות ואני חשה גאווה. אני מאוד אמוציונלית, וייתכן שעוד ייהרגו פה אנשים, אבל המאבק הזה יצליח".

א', תושבת מושב בצפון מתארת את הקושי שלה עם החברה הדתית: "אני מאבדת את המדינה, ואין לי עם מי לדבר, כי הם אטומים ושטופי מוח על ידי הרבנים. משפחות שלמות מתפרקות בסיוע הרבנים, הם מחזירים בתשובה ומפלגים משפחות שלמות. הם מובילים את החקיקה למקום של כפייה דתית מובהקת – ראה למשל חוק החמץ – את מי זה מעניין? למה זה חשוב? אני יהודייה, והמצפן שלי הוא לא רב. לא מעניין אותי העולם הבא, ולא הפרוזדור לעולם הבא".

3. השיח הפוליטי –

המרואיינים מאפיינים ברובם את המצב כחוסר רצון לקבל את תוצאת הבחירות מן הצד הליברלי, בצד שחיתות שלטונית מן הימין, המשתמשת באופן בוטה ואלים בכוח הפוליטי הדתי כדי לקדם חקיקה, שבחלק ממנה המטרה להציל את ראש הממשלה נתניהו ממשפטו.

ס', שהשתחררה משירותה הסדיר לפני שנים ספורות מתארת את אכזבתה מסדרי העדיפויות במדינה: "מה קורה כאן בשנים האחרונות? המציאות הופכת לבלתי נסבלת – המחירים נוראיים, החינוך במצב רע מאוד, יותר ויותר לא מתגייסים לצבא, די, נחנקנו. הפוליטיקאים מתעסקים במלחמות כוח ולא מעניין אותם שום דבר, בינתיים המשטרה מתפרקת ושום ממסד לא מתפקד – זו ממשלת הימין. זו חבורה של מושחתים ודתיים שמובלת על-ידי המושחת הראשי".

מ', המשרת בקבע מציג את תובנותיו וחוויותיו המשפחתיות: "הם רוצים להפיל את הממשלה. הם הדין, והם השופט, והכל מותר להם. כולם עתירים בכסף ומוכוונים אינטרסים שולטים במוקדי הכוח המשפטיים, בתקשורת ובאקדמיה – והם כולם רוצים את הראש של נתניהו. אצלנו במשפחה נזהרים לא לדבר על זה, אנחנו חצויים ולא נותנים לזה להשפיע עלינו".

א', משרת מילואים מציג את הזוית שלו: "זה מאבק שהתחיל כבר לפני הרבה שנים, רק שעכשיו בגלל שהממשלה מושתתת חזק על דתיים, זה מטריף את השמאל. הם שכחו שהמהפכה החוקתית של ברק שינתה פה את המדינה. שזו הייתה חקיקה של מחטף ושל מיעוט. אין פה קבלה של רצון הרוב, והפוליטיקאים לפיד וגנץ לא ממש שולטים בזה – הם בעצמם במבוכה".

דיון

ראייה מתכללת של הממצאים שלפנינו מצביעה על מספר תובנות:

1. רוב המשתתפים אינו תומך במרד המתנדבים, אך מזהה בו סכנה חמורה וממשית לצה"ל.
  2. אלו התומכים במרד המתנדבים רואים בו כלגיטימי במסגרת מאבק חברתי, ומעודדים שימוש בו, מתוך הבנה כי רק בדרך זו ניתן למנוע אסון להבנתם – מדובר במיעוט אך הוא מיעוט גדול הנע בין 30 ל-40 אחוזים באוכלוסיה.
  3. הקונפליקט המרכזי הנתפס בקרב המשתתפים הינו חילוני-דתי, בו הצד הליברלי מזהה את הצד השני כמאיים באופן משמעותי על צביון המדינה וקיומה. הם אינם רואים בהכרעת הבחירות האחרונות כלגיטימית בהקשרי החקיקה, מתוך תפיסתם שהממשלה מתבססת על רוב דתי, שרובו אינו שותף לחובות החברתיות, בדגש על השירות בצה"ל.
  4. הקונפליקט הפוליטי שמוזכר, הוא פחות בעוצמתו בעיני המשתתפים ביחס לקונפליקט החילוני-דתי. הפוליטיקה בראיית הצד הליברלי הפכה להיות כלי לביסוס שליטה ולהובלת הפיכה, והיא מושחתת באופן שמעצים את האנרגיה למאבק חברתי – בעיניהם המצב הפוליטי הוא אישוש לפחד שלהם - השפעות דתיות המגיעות לכדי סכנה ממשית למדינה.
  5. בהמשך לכך, הרפורמה המשפטית כלל ועיקר אינה מרכז הדיון – היא נתפסת כגפרור שהצית "מדורה" שכבר מזמן קיימת. תהליכי החקיקה נתפסים בצד הליברלי כצעדים המוכיחים את הטענה על הכוונה לבסס משטר דיקטטורי, מושחת ואפל בעל דפוסים דתיים הנצבעים בגווני ימי הביניים, או איראן החומיינסטית של ממש.
- המצב העומד לפנינו מציג פרדוקס – אוכלוסיית מיעוט המתגוררת בעיקר במרכז הגיאוגרפי, המשרתת בצבא ומציגה עצמה כפטריוטית – קוראת לשימור הדמוקרטיה, וזאת על-ידי התנגדות אקטיבית לפעילות חקיקה של ממשלה המייצגת רוב דמוקרטי, וכל זאת תוך פגיעה בחוסנו של צה"ל, שהוא "מדורת השבט" הישראלית. המחשבה כאילו אלו המשרתים בעלית של הצבא תומכים במהלך כזה עשויה להוביל לשתי אפשרויות: פער עצום בין תודעת האיום הביטחוני, ובין ההווה של אותה אוכלוסיה, ו/או תפיסת מציאות לפיה האיום הפנימי (קרי השתלטות דתית) מסוכנת יותר מהאיומים הביטחוניים, ולכן נכון "להקריב" את לכידות צה"ל, על-מנת לגבש כוח התנגדות מספיק חזק לתהליכים הפוליטיים והתרבותיים-דמוגרפיים.

המצב הקיומי של החברה הישראלית מעלה אפשרות ששתי החלופות שעומדות כאן רלוונטיות: האוכלוסיה המדוברת מצויה באזור שאינו בחיכוך תמידי עם הקונפליקט היהודי-ערבי, לא מצויה בסביבה מאויימת אל מול גורמי הסיכון במרחב, והעילית שבה משרתת בתפקידים צבאיים בעלי מאפיינים ארעיים – או שאינם מצוים בשדה הלחימה, או שהם פועלים בשירות הצבאי באמצעות כלים טכנולוגיים, או שהם יוצאים ל"גיחה" או מבצע, וחוזרים מהר למרחב המחיה שלהם. בכל מקרה משרתי העילית אינם מצויים בהווית השירות הסיזיפי, בו נדרשים לחיות 24/7 זה בצד זה באוהל נידח או מוצב או מכולה – הווית השירות שלהם מביאה סוג אחר של לכידות, ומראש בהיררכיה הצבאית מדובר ביחידות התנדבותיות המצויות בספרה אחרת שכמעט ואין בינה ובין משרתי היחידות הרגילות שום קשר. אלו אנשים חיים בסגנון אחר, ובספרה תרבותית שונה.

ומכאן, שמשרתים אלו מבינים את האיום הביטחוני, אך לא לגמרי מבינים את המשמעות של יצירת סדק בלכידות או באמון ברמה הצבאית-מערכתית, הרי מראש הם משהו אחר, יוצא מן הכלל שאינו מעיד על הכלל – הם בתוך עצמם מגובשים ומלוכדים, מאמינים שהם עושים מאבק הרואי, צודק ונדרש, אך הם לא באמת מבינים את ההשלכות על המערכת כולה, ויותר מכך את הפיעפוע של הבעיה חזרה אל החברה, שאמורה לייצר ולשמר נכונות להמשך השירות ב"צבא העם".

ההוגה מיכל'ס שטען לאוליגרכיית האליטות תיאר את הדרך בה צמרת של ארגונים משמרת את כוחה באופן בסיסי תוך המשך המינוי של מעגלי קרובים – אלו "המתאימים" יותר, והנכונים יותר בראייתם¹⁷. בדרך זו מתקיים שימור של מעגל קסם בו אותו סוג של אנשים מחזיק בתפקידי מפתח ואין סיכוי של ממש לאחרים להיכנס ל"קליקה" או ה"גילדה" – זו תרבות בפני עצמה. בדומה לכך, אותה אליטה ישראלית שמצויה בעשירונים העליונים תבקש לשמר את מעמדה ואת שליטתה במוקדי הכוח החברתיים, גם אם כרוך הדבר במאבק אלים. מאבק האליטות הזה מוביל לתאוריות נוספות, חלקן מרקסיסטיות, כגון ישראל הראשונה וישראל השניה פרי עטו של החוקר אבישי בן-חיים, ועוד. הטענה היא כי האליטה משמרת את כוחה על-ידי התערבות בית-המשפט הליברלי בתהליכי החקיקה של ממשלה דתית-לאומית. בן-חיים מתאר את בית המשפט ככלי בידי השמאל הליברלי המאפשר ריסון העוצמה הפוליטית של המחנה הלאומי – בדרך זו מתקיים מאבק בין מעמדות בחברה הישראלית¹⁸, המשתקף גם בצבא בין יחידות ממותגות ויחידות אחרות.

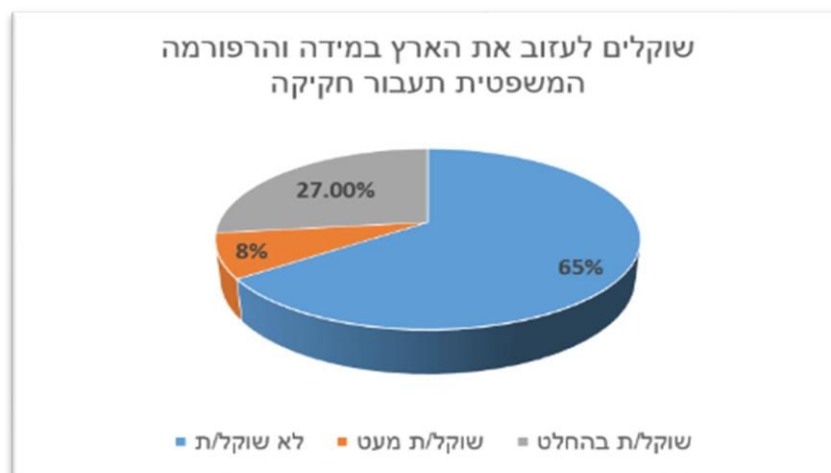
ואולם לפנינו מצב הקורא תיגר משמעותי על לכידותה של החברה ועל יכולתו האופרטיבית של "צבא העם" להגן עליה. הנכונות לסרב, והגיבוי כלפי המסרבים עשוי להיות "בומרנג" במצב פוליטי שונה – ונוצר פה פתח שעל בסיסו בכל פעם שתעלה חקיקה שצד פוליטי מסוים אינו מעונין בה, הוא ייתן לגיטימציה לחיילים הבאים מתוכו לסדוק

¹⁷ Drochon, H., 2020. Robert Michels, the iron law of oligarchy and dynamic democracy. *Constellations*, 27 (2), 185–198.

¹⁸ בן חיים, א., 2022, <https://www.maariv.co.il/elections-2022/Article-930960>

ולחבוט בצה"ל, וליצור קרדום לחפור בו. תהליך זה מעמיד את "צבא העם" בדיספונקציות חמורה, שכן לא רק שאינו מממש את הציווי החברתי בגינו נוסד – הוא הופך בעצמו לכלי לניגוח פוליטי. וכיוון שהצד הפוליטי הימני מתבסס על אוכלוסיה דתית שרובה אינו משרת, צה"ל באופן טבעי יתבסס על אותה אליטה משרתת, בטח באותן יחידות "ממותגות" בעלות אפקט נרחב על מוסדות המדיה בישראל, וכן המוסדות הפיננסיים והטכנולוגיה. לא בכדי כלל המוסדות האלו נרתמו למאבק החברתי הנוכחי.

אנו עדים למאבק דרמטי שלא היה כדוגמתו בישראל, אשר מטלטל את הביטחון הלאומי על כל מרכיביו, אך בדגש על הלכידות החברתית והעוצמה הצבאית. מניתוח הנתונים כמו גם דברי המרואיינים ניתן להסיק, כי המאבק עוד לא הגיע לשיאו, כי החבטות בצה"ל נתפסות כלגיטימיות ואף חיוניות לשם המשכיותו והעצמתו של המאבק, וחלקם אף אומרים **"אם זה לא יצליח, אין לנו מקום כאן"**, כלומר, במילים אחרות – **"אם זה לא כמו שאנו רוצים, אים לנו מה לחפש פה"**, כך גם משתקפת בסדר הנכונות של אותה קבוצה לעזוב את הארץ ולהגר.

גרף מספר 6 – השפעות תהליכי החקיקה על הנכונות להגר מישראל

ועם זאת ראוי להזכיר – מדובר במיעוט לא קטן, שאין לו שייכות מובהקת לזרוע כזו או אחרת בצה"ל (בדגש מילואים), כלומר, מוקדי הכוח שלו בתוך הצבא מפוזרים במערכים השונים וקשה בשלב זה לאמוד את עוצמת השפעתו. אך תפיסה זו נכונה לעצם ימים אלה, ואילו המגמה הזו עשויה להתעצם ולהוות איום הרבה יותר דרמטי על חוסנו של צה"ל, שכן קשה למדוד כמה עמוק הדברים הגיעו, ומהי הריאקציה של לוחמי יחידות אחרות למצב. את התוצאות נגלה ככל הנראה במבחן הזמן.

החברה הישראלית מצויה בקונפליקט מתעצם שככל הנראה לא הגיע לשיאו, ואולם כבר כעת מצליחה קבוצת מיעוט שאינה מהווה רוב אך רחוקה מלהיות איזוטרית לטלטל את המדינה ולסדוק את חוסנה על-ידי שימוש באולטימטום סמי-צבאי – לאמור, **"נצל אקטיבית את מעמדנו הצבאי על-מנת למנוע ממכם את השליטה במדינה, תהא המציאות אשר תהא"**.

המהלך הזה ובמרכזו השימוש בתפקיד צבאי ובסירוב / איום שלא להתייצב לשירות מילואים שם את הצבא במצב בעייתי במיוחד – מלבד הצורך להתמודד עם התופעה והשלכותיה, דרג הפיקוד העליון נתפס במבוכה בראיית הציבור, וזה כשלעצמו סודק את תדמיתו של צה"ל והעומד בראשו, ובכל האמור באשר לתפיסת ההרתעה כלפי גורמים חיצוניים ומאיימים – ההשלכות הן חמורות ומיידיות. נוספת לכך התפיסה כאילו משרתי צה"ל, הקבע והמילואים הפכו לבעייה, בייחוד תחת הכותרת "הפריבילגים", "האליטה הצבאית", ו-"עושקי הפנסיה התקציבית". **ניתן לומר כי נגרם נזק ודאי לצה"ל, שלא ניתן בשלב זה לעמוד את עומקו ועוצמתו – אך הוא ללא ספק קיים.**

מגמה זו מסוכנת במיוחד: לא רק שהיא סודקת משמעותית את אתוס השירות הצבאי, שגם כך נתון לויכוח, היא גם שוחקת את לכידות הצבא פנימה. הנחישות בה מתבטאים התומכים בסרבנות בצד הלחצים והפחדים שהם מתארים, לרבות ההיסטריה מפני השתלטות חרדית ברמה דמונית, מביאה אותם לפורר את המנגנון האמין והחזק ביותר בחברה הישראלית, שעד כה היה במרכז הקונצנזוס. זוהי מציאות לפיה צד אחד מנסה לממש את העוצמה הפוליטית שנתן לו רוב הציבור בבחירות, וצד אחר שרואה במצב הזה כ"קץ המדינה". מאחורי הקריאה "הדמוקרטיה בסכנה", עומד למעשה מסר אחר לחלוטין, שיהיה מדויק יותר אם יאמר בסגנון: **"זו לא המדינה שאנחנו רוצים, ואם היא לא תהיה כפי שאנחנו רוצים, אנחנו נלך, ומציננו שתתפרק"**. מסר זה עלה לא מעט בקרב המרואיינים במחקר זה.

מצב מורכב זה עומד לפיתחה של ההנהגה, שלא בטוח כלל שבידיה הכלים לשנות את מגמתו-הקיטוב החילוני-דתי, שמחולל כאמור את עיקר הקונפליקט לא יכול להיפתר כשצד פוליטי אחד מתאפיין בצביון דתי מובהק, ולמעשה כאילו מוכיח כמותנית ופוליטית את טענת הצד השני.

המציאות שלפנינו מחייבת ככל הנראה חשיבה מחדש על "ראשית הצירים" - אמנה חברתית חדשה המביאה לידי ביטוי הסכמות חברתיות רחבות מאוד. הצורך להגדיר מחדש את אופיה של מדינת-ישראל בכל נקודות הקונפליקט הוא ככל הנראה מחייב, וביתר שאת נדרש להגדיר מחדש את השירות בצה"ל, ואת מארג היחסים שבין צה"ל ובין החברה הישראלית – זהו למעשה "פירמוט" מחדש של קווי ההסכמה הפנימיים. ללא פעולה אקטיבית לבנייתה של מסגרת חדשה הכוללת הסכמה על "כללי משחק" – אנו נמשיך לראות קונפליקט מסלים שעשוי להגיע למצב של שבירת כלים דרמטית המסכנת את קיומה של המדינה בעתיד הנראה לעין.

מעבר לכל אלה, ראוי שתתקיים בחינת עומק בתוך צה"ל בהקשר ממדי התופעה – אנו עדים להתנהלות שבמקרה הטוב רחוקה מאתיקה ראויה של קצינים, ובמקרה הרע מרד צבאי של ממש. ראוי שצה"ל יגבש מדיניות ברורה ומוצהרת בהקשרים דומים, יגרע משורותיו גורמים מתסיסים, ויותר מכל יהיה ברור כלפי אנשיו פנימה והחוצה באשר לדרך בה אירועים מסוג זה נתפסים – שכן מדובר בהיבט המסכן את מדינת ישראל ביטחונית וחברתית.

■ נספח א' – מאפייני המשתתפים במחקר

1. חתכי גיל: 16-18 – 2%, 19-24 – 13%, 25-40 – 24%, 41-60 – 50%, מעל 60 – 11%.
2. מגדר: גברים – 71%, נשים – 29%.
3. אזור מגורים: מרכז – 25%, פריפריה קרובה – 40%, פריפריה רחוקה – 25%, ספר/עימות – 10%.
4. נתוני השירות הצבאי: לא שרתו – 3%, שירות חובה – 8%, שירות קבע – 6%, משרתים עד גיל 45 במילואים – 32%, מתנדבים מעל גיל 45 – 20%, סיימו שירות מילואים – 31%.
5. זרוע בה משרתים – אמ"ן – 9%, חה"א – 11%, חה"י – 3%, ז"י – 74%, אחר – 3%.
6. התייחסות לתהליכי חקיקת הרפורמה: לא תומכים – 48%, תומכים – 42%, הסתייגויות – 10%.
7. השתתפות פעילה במחאה נגד החקיקה: השתתפו – 47%, לא השתתפו – 53%.